

Tijd voor betrokkenheid.

Maatschappelijk engagement in het hoger onderwijs.

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar
Community Engagement in Higher Education per 1 juni 2023
aan de faculteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht

op maandag 24 juni 2024

door

Jorg Huijding

Tijd voor betrokkenheid. Maatschappelijk engagement in het hoger onderwijs.

Geachte mevrouw de rector magnificus, geachte collega's, studenten, samenwerkingspartners, familie, vrienden en toehoorders.

Mijn verhaal vandaag is een drieluik over maatschappelijk betrokkenheid in het hoger onderwijs. Ik begin met de huidige context en argumenten voor het belang van maatschappelijke betrokkenheid. Daarna vertel ik hoe maatschappelijke betrokkenheid eruitziet aan de Universiteit Utrecht en geef ik voorbeelden van initiatieven waar ik bij betrokken ben. En daarna volgt dan een blik op de toekomst.

De roep om maatschappelijk betrokkenheid in het hoger onderwijs.

Vanuit verschillende hoeken worden universiteiten en andere instellingen voor hoger onderwijs opgeroepen om zich meer te verbinden met de maatschappij: Het is tijd voor betrokkenheid.

Je leest het in recente toekomstverkenningen voor het HBO en de universiteiten¹, strategische plannen van instellingen², de aanvraagseisen van subsidieverstrekkingen en de hele Open Science beweging³ die erop gericht is de wetenschap meer open en transparant te maken voor de maatschappij.

Je ziet het ook terug in toenemende protestbereidheid onder studenten en medewerkers om de universiteit ertoe te bewegen een bepaalde positie in te nemen en actie te ondernemen op actuele maatschappelijke thema's. Denk aan de protesten rond de klimaatnoodtoestand en de oorlog tussen Israël en Hamas.

Ook in wetenschappelijke literatuur wordt steeds meer aandacht besteed aan maatschappelijk betrokken onderwijs en onderzoek, community engagement in het Engels. Als ik hier online naar zoek, zie ik in de afgelopen 10 jaar een duidelijk toenemend aantal publicaties over dit onderwerp.

En de roep om meer maatschappelijke betrokkenheid is niet nieuw. Onze collega James Kennedy trok in zijn oratie als decaan Community Engaged Learning anderhalf jaar geleden parallellen met de jaren 60 en gaf een historische inkadering van de ontwikkelingen die leidden tot de huidige roep om maatschappelijke betrokkenheid⁴.

Laten we stilstaan bij de verschillende redenen die worden aangehaald voor het belang van maatschappelijke betrokkenheid in het hoger onderwijs.

Ten eerste, we hebben momenteel te maken met grote maatschappelijke vraagstukken die niet vanuit één discipline of perspectief of door één bepaalde partij opgelost kunnen worden.

¹ Zie bijvoorbeeld: Eimers, T. (red.) (2023). *Vandaag is het 2040. Toekomstverkenning voor middelbaar beroepsonderwijs, hoger onderwijs en wetenschap*. Nijmegen/Utrecht/Enschede/Amsterdam: KBA Nijmegen, ResearchNed, Andersson Elffers Felix, CHEPS, Kohnstamm Instituut. https://toekomstvanonderwijsenwetenschap.nl/wp-content/uploads/2023/09/Eindrapportage_Deel-1_Toekomstverkenning-v23-8.pdf;

Bormans et al. (2022). *Focus op Professie*. Vereniging Hogescholen: Den Haag.

https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/352/original/085_064_FOCUS_OP_PROFESSIE_DEF_WEB.pdf?1671111579; Sterken et al (2023). *Kiezen voor kwaliteit in 2040*. Universiteiten van Nederland: Den Haag. https://www.universiteitenvannederland.nl/files/publications/UNL%20Kiezen%20voor%20Kwaliteit%20in%202040_FIN.pdf

² Zie bijvoorbeeld: <https://www.uu.nl/sites/default/files/UniversiteitUtrecht-StrategischPlan2025.pdf>;

<https://www.wur.nl/nl/show/strategische-agenda-2022-2025.htm>

³ Miedema, F. (2022). *Open Science: the Very Idea*. Springer: Dordrecht. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-024-2115-6>

⁴ James Kennedy, "Back to the sixties? Community Engaged Learning en de toekomst van de universiteit." Oratie Universiteit Utrecht, 14 november 2022. <https://www.uu.nl/sites/default/files/Oratie%20James%20Kennedy%2014%20november%202022.pdf>

Verschillende soorten disciplinaire, praktijk en ervaringskennis moeten bij elkaar worden gebracht om complexe vraagstukken goed aan te kunnen pakken. En het hoort bij de maatschappelijke taak van het hoger onderwijs om hieraan bij te dragen.

Daarom moeten wetenschappers en studenten niet alleen samenwerken met collega's en studenten van andere disciplines en opleidingen, maar ook met maatschappelijke partners en burgers die met die vraagstukken te maken hebben.

Dat besef leeft trouwens niet alleen in het onderwijs en het onderzoek. In de ontwerpwereld, bijvoorbeeld, is er, mede door het werk van Donald Norman, steeds meer aandacht voor community-based design⁵. Deze methode betreft de mensen voor wie een ontwerp bedoeld is actief bij het hele ontwerpproces. Zij beschikken immers over een uniek perspectief en ervaringskennis. Deze samenwerking leidt niet alleen tot betere ontwerpoplossingen, maar ook tot hogere acceptatie.

De arbeidsmarkt vraagt om afgestudeerden die breed kunnen samenwerken. Dat betekent dat opleidingen niet alleen aandacht moeten geven aan disciplinaire kennis en vaardigheden, maar studenten ook moeten leren om samen te werken over de disciplinaire grenzen heen, met maatschappelijke partners en burgers.

Een tweede reden voor meer maatschappelijke betrokkenheid is de verantwoording van de inzet van publieke middelen. De middelen zijn schaars en de maatschappij verwacht, terecht, dat onderwijs en onderzoek daadwerkelijk bijdragen aan de aanpak van maatschappelijk opgaves. Wetenschappers en studenten moeten niet in een ivoren toren werken. Dat heeft ook te maken met democratisering van kennis. Kennis die wordt vergaard met publieke middelen moet beschikbaar zijn voor het brede publiek, door kennisdeling, samenwerking en co-creatie. Dit helpt ook om de geloofwaardigheid en het vertrouwen in het belang van wetenschappelijke kennis te vergroten. Geen overbodige luxe in een tijd waarin wetenschappelijk kennis soms wordt weggezet als "ook maar een mening".

Een derde reden is de invloed van maatschappelijke betrokkenheid in het onderwijs op het leren en de ontwikkeling van studenten.

Hier spelen twee punten. De eerste is dat maatschappelijk betrokken onderwijs een mooie manier is om studenten praktijkervaringen te bieden waarvan ze veel kunnen leren. Het kan leiden tot meer inzet en motivatie omdat duidelijker is wat het belang is van waar ze mee bezig zijn, waardoor ze dieper graven, verder gaan, meer leren en onthouden. Ook helpt het studenten de vertaalslag te maken van theoretische kennis naar praktische toepassingen, waardoor het begrip van de stof zich verdiept en ze de kennis flexibeler toe kunnen passen. Er is ondertussen heel wat onderzoek dat het leerrendement van dit soort onderwijs aantoont.⁶

Daarnaast draagt maatschappelijk betrokken onderwijs bij aan persoonlijke groei van studenten. Het biedt context voor het ontwikkelen van samenwerkvaardigheden, leiderschap en inlevingsvermogen.

Naast het belang voor het kunnen oplossen van complexe maatschappelijke vraagstukken en het verantwoorden van publieke middelen, zijn er dus ook pedagogische argumenten voor maatschappelijke betrokkenheid in het hoger onderwijs. Het zal u wellicht niet verbazen dat ik juist

⁵ Norman, D., & Spencer, E. (2019). *Community-based, Human-Centered Design*. Paper presented at the 2019 World Government Summit, Dubai, United Arab Emirates. <https://ind.org/community-based-human-centered-design/>

⁶ Zie voor een meta-analyse bijvoorbeeld Burch, G. F., Giambatista, R., Batchelor, J. H., Burch, J. J., Hoover, J. D., & Heller, N. A. (2019). A meta-analysis of the relationship between experiential learning and learning outcomes. *Decision Sciences Journal of Innovative Education*, 17(3), 239–273. <https://doi.org/10.1111/dsji.12188>

daar wat langer bij stil wil staan, om meer precies te zijn bij het werk van John Dewey, Paolo Freire, en Micha de Winter. Hun werk kan ons helpen reflecteren op de vraag waar wij staan.

Volgens John Dewey, een Amerikaanse psycholoog, filosoof en onderwijsvernieuwer, is leren een sociaal proces dat zich afspeelt in de context van gedeelde betekenisvolle ervaringen.⁷ Leren is actief, als lerende ben je een ontdekker en een maker tegelijk. Hoe meer je bij een activiteit betrokken bent en eraan deelneemt, hoe meer kennis en vaardigheden je leert. Leren door samen dingen te doen dus, in plaats van alleen maar te lezen of te luisteren naar een docent. Een belangrijk extra resultaat van dat leerproces is de capaciteit voor verder leren. Leven lang leren *avant la lettre!*

En dat voortdurend samen leren heeft in een samenleving ook een belangrijke sociale functie. Dewey zag een participatoire democratie voor zich, waarin mensen oog hebben voor elkaar en van gedachten wisselen om van elkaar te leren en samen actie te kunnen ondernemen om het samenleven beter te maken. Een samenleving waarin iedereen naar eigen vermogen probeert bij te dragen aan “the common good”. Niet vanuit liefdadigheid, maar vanuit communicatie, wederzijds begrip en gelijkwaardige rechtvaardige relaties. Communicatie is daarin van cruciaal belang. Hij schrijft:

There is more than a verbal tie between the words common, community, and communication. Mensen leven in een gemeenschap vanwege wat ze met elkaar gemeen hebben. En we ontdekken wat we met elkaar gemeen hebben door communicatie. (p. 8)

In het onderwijs gaat het om het ontplooiën van activiteiten om de samenleving beter te maken, vooral daar waar dat het meest nodig is. Belangrijk hierbij op te merken is dat reflectie volgens Dewey een cruciale rol speelt in leren door gedeelde ervaring. Een ervaring opdoen is iets anders dan simpelweg een activiteit ondernemen. Een activiteit wordt pas een leerervaring als er bewust wordt gereflecteerd op de gevolgen ervan.

Interessant is ook de veronderstelde rol van de docent in dit geheel. Met zijn focus op leren door ervaring en reflectie verzette Dewey zich tegen de, zeker toen, dominante vorm van lesgeven waarbij de docent de stof overbracht en de student de informatie passief ontving. Hij vond dat studenten in betekenisvolle situaties gebracht moeten worden waarin de eigen activiteiten ideeën genereren, ondersteunen en uitdagen. Maar dat betekent niet dat de docent alleen maar van een afstandje toe moet kijken.

Het alternatief, zo schreef hij, voor het aanbieden van voorgekookte stof en het luisteren naar hoe goed het wordt gereproduceerd is niet passiviteit, maar participatie en delen in een activiteit. In zulke gedeelde activiteiten is de leraar een lerende en de lerende is, zonder het door te hebben, de leraar. (p. 167).

Het werk van Dewey is dus een warm pleidooi voor maatschappelijk betrokken onderwijs. Hoewel hij zijn visie meer dan 100 jaar geleden optekende, sluit deze heel goed aan bij redenen die nu ook worden genoemd, namelijk het belang van leren door ervaring en het cultiveren van persoonlijke groei richting actief en betrokken burgerschap.

Het werk van Dewey beïnvloedde een andere onderwijsvernieuwer, wiens werk ook regelmatig als onderdeel van het theoretische fundament onder maatschappelijk betrokken onderwijs wordt genoemd: de Braziliaanse pedagoog Paolo Freire.

⁷ Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: MacMillan.

De aandacht van Freire ging sterk uit naar het tegengaan van onderontwikkeling in zijn land, en dan vooral analfabetisme. Vanuit het idee dat kennis macht is vond hij dat kennis voor iedereen toegankelijk moest zijn, zodat de armen en de onderdrukten zich zouden kunnen verzetten tegen de heersende elite. Democratisering van kennis was voor Freire dus ook een belangrijk thema.

In zijn bekendste werk, *Pedagogiek van de onderdrukten*⁸, zet hij een methode uiteen om mensen zich bewust te laten worden van hun leefsituatie om daar samen wat aan te kunnen doen. Onderwijs en opvoeding zouden moeten bijdragen aan de bevrijding van de onderdrukten door hen te laten inzien dat de eigen levenssituatie niet een gegeven is, maar een probleem en een uitdaging, wat niet zomaar geaccepteerd hoeft te worden en waar wat aan gedaan kan worden.

Dat is de reden waarom, volgens Freire, opvoeding en onderwijs nooit politiek neutraal kunnen zijn en ook niet mogen zijn: hoe kan het anders bestaande structuren kritisch beschouwen en transformeren? Ik zie hier toch enige wrijving met het hoofdlijnen akkoord.

Freire verzette zich net zoals Dewey tegen het idee dat lerenden behandeld worden als passieve ontvangers van kennis. Volgens Freire houdt die vorm van onderwijs bestaande structuren in stand, omdat het de lerende niet uitdaagt om zelf te denken en actie te ondernemen, maar om passief te reproduceren wat wordt aangereikt. De enige manier om daaraan te ontkomen is wat Freire "praxis" noemt: gezamenlijke reflectie en actie op de wereld met als doel deze te verbeteren. Onderwijs moet daarom gericht zijn op het kritisch reflecteren op de huidige situatie en het faciliteren van praxis. Net als Dewey zag hij leren dus bij uitstek als een actief sociaal proces met als doel samen te werken aan the common good.

En dan kom ik aan bij het werk van onze "eigen" Mischa de Winter, die jarenlang als hoogleraar de leerstoel maatschappelijke opvoedingsvraagstukken aan onze faculteit bekleedde. In zijn werk zijn duidelijk parallellen te zien met opvattingen van Dewey en Freire.

Voor zowel Dewey als de Winter is de participatoire democratie een belangrijk thema. Vooral het idee dat opvoeding en onderwijs cruciaal zijn voor het cultiveren van actieve maatschappelijke betrokkenheid, die noodzakelijk is voor een goed functionerende democratie.

De Winter pleit ervoor dat opvoeding en onderwijs gericht moeten zijn op persoonlijke identiteitsontwikkeling en op de vorming van inclusief, actief en kritisch burgerschap. In de inleiding van zijn laatste boek *Medemenselijk opvoeden*⁹ verwijst hij naar onze voortdurend veranderende samenleving met grote uitdagingen en botsingen van belangen. Hij schrijft:

"Al deze urgente kwesties vragen om burgers die zich met elkaar willen inzetten om nieuwe oplossingen te ontwikkelen. [...] We moeten jonge mensen voorhouden dat het de moeite waard is om in actie te komen en dat je samen vaak dingen kunt bereiken die je in je eentje niet voor elkaar krijgt. [...] Op die manier draag je eraan bij dat kinderen de wereld niet van jongs af aan leren zien als een volkomen vaststaand gegeven, maar als een omgeving waaraan je met elkaar ook kunt bijdragen. Dat geeft hoop." (p. 7-8)

Dit vereist de ontwikkeling van wat we "agency" noemen: Het vermogen tot zelfstandige oordeelsvorming en actief handelen. En dat gaat niet vanzelf. Opvoeding en onderwijs zijn van groot belang voor de ontwikkeling van agency. Volgens de Winter berust die ontwikkeling op twee pijlers. De eerste is dat er een speelveld gecreëerd wordt waarin jongeren daadwerkelijk *kunnen* participeren. In dat speelveld moeten ze de ruimte krijgen om hun mening te geven en moeten hun

⁸ Freire, P. 1921-1997. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. New York :Continuum.

⁹ De Winter, M. (2024). *Medemenselijk opvoeden*. SWP: Amsterdam.

standpunten gehoord worden, serieus genomen worden en invloed hebben. De tweede pijler is opvoeding. Verwijzend naar de Franse pedagoog Philippe Meirieu schrijft hij:

“... de ontwikkeling van zelfstandig denken en handelen is in deze tijd geen simpele zaak. Je moet kritisch leren zijn ten opzichte van allerlei ‘waarheden’ die je voorgeschoteld krijgt, je moet leren je eigen vooroordelen te zien en om weerstand te bieden tegen de verleiding om heersende meningen te volgen. [...] De taak van onderwijs en opvoeding is jongeren te ondersteunen in het ontwikkelen van hun vermogen om weerstand te bieden aan externe invloeden zodat ze in staat zijn om tegelijkertijd voor zichzelf na te denken en zich met anderen te verbinden om aan gemeenschappelijke belangen te werken.” (p. 78).

Maatschappelijk betrokken onderwijs creëert een speelveld waarin studenten met partners uit de samenleving werken aan maatschappelijke vraagstukken en waarin zij bij uitstek agency kunnen ervaren en verder kunnen ontwikkelen. En dat stimuleert hoop en betrokkenheid.

Dit zijn cruciale zaken in een tijd waarin gevoelens van onmacht, wanhoop en cynisme op de loer liggen vanwege de stroom aan informatie over complexe, grote problemen en conflicten dichtbij en veraf, waarvan het moeilijk is te zien wat je daar als individu nog aan invloed op hebt. Het gevolg is dat mensen afhaken, naar binnen keren en zich terugtrekken in de eigen bubbel. Het punt is natuurlijk dat we het juist niet alleen moeten doen en hoeven doen, maar in dialoog met elkaar moeten zoeken naar manieren om te werken aan the common good.

Er is dus een roep om maatschappelijk engagement in het hoger onderwijs, omdat het nodig is complexe maatschappelijke problemen aan te pakken, om te laten zien op welke manier we met publieke middelen bijdragen aan het maatschappelijk belang, en omdat het bijdraagt aan de ontwikkeling van studenten tot actief betrokken burgers en professionals.

En hoe staat het er dan voor aan de Universiteit Utrecht? Hoe ziet maatschappelijke betrokkenheid eruit? Daarover wil ik het hebben in het tweede deel van de Oratie.

Maatschappelijke betrokkenheid aan de Universiteit Utrecht.

Er wordt op allerlei manieren invulling gegeven aan maatschappelijke betrokkenheid aan de universiteit. Zeker op het gebied van het delen van kennis gebeurt er veel. Steeds meer wetenschappelijke artikelen worden gratis toegankelijk gepubliceerd en wetenschappers geven lezingen, maken blogs en podcasts en schrijven wetenschappelijke boeken voor een breed publiek.

Ik sprong zelf niet zo lang geleden met ruim 100 andere Utrechtse hoogleraren op de fiets om in het kader van Meet the professor op een basisschool wat te vertellen over onderzoek, de wetenschap en de universiteit. Het was ontzettend leuk om de kinderen te vertellen dat er ook onderzoek wordt gedaan zonder een witte labjas en reageerbuisjes. En ik werd ook zelf een lerende. Stelt u zich de situatie voor. Ik zit net lekker in mijn verhaal over hoe aandacht bepaalt hoe je op je omgeving reageert. Alle kinderen zijn stil en ogenschijnlijk vol aandacht voor mijn verhaal. En dan schiet er een gretige hand omhoog. Ah leuk, denk ik, interactie. “Wij gaan deze zomer naar Australië op vakantie” klinkt het. “Wij gaan altijd naar Frankrijk” wordt er spontaan toegevoegd vanuit een andere hoek. Oke, dus daar was de aandacht. Volgend jaar ga ik weer en dan ga ik nog beter aansluiten bij deze doelgroep.

Voor de het strategisch thema Dynamics of Youth maakte ik samen met collega's een aantal jaar geleden een online cursus over de ontwikkeling van kinderen. Na afronding ging de cursus online, gratis beschikbaar voor iedereen¹⁰. Het is een manier van kennisdeling met veel bereik, de teller staat ondertussen op 74.000 mensen van over de hele wereld. Af en toe krijg ik een persoonlijke reactie, zoals deze, die die laat zien hoe betekenisvol kennisdeling kan zijn.

My name is Chung. I am working for a company that provides baby care and education services in Vietnam, where I can't find updated courses on child development. Your lectures are really informative, I saved all of them to read again and again. I learnt a lot about child development in your course and feel more confident in what I am doing.

Thank you very much.

Ook in het wetenschappelijke onderzoek wordt steeds meer met burgers en maatschappelijke organisaties samengewerkt. Zo dachten veel inwoners mee over onderzoeksvragen voor de Utrechtse wetenschapsagenda¹¹ en zijn er allerlei initiatieven voor citizen science en public engagement. Op de campus loopt tot en met vandaag bijvoorbeeld de BioBlitz, waarin je mee kan helpen om de biodiversiteit op het Utrecht Sciencepark in kaart te brengen. En zo zijn er talloze andere voorbeelden te noemen.

En dan is er natuurlijk nog maatschappelijke betrokkenheid in het onderwijs, en daar wil ik graag uitgebreider bij stil staan. Om precies te zijn bij onderwijs waarin studenten, docenten en externe partners samenwerken aan gedeelde maatschappelijke vraagstukken en waarin we streven naar gelijkwaardige relaties en duurzame samenwerking. Deze vorm van maatschappelijk betrokken onderwijs heet Community Engaged Learning, afgekort CEL.

CEL aan de Universiteit Utrecht¹² heeft niet één vaste vorm of formule, er wordt op verschillende manieren invulling aan gegeven. In de bachelor opleiding Pedagogische Wetenschappen hebben we bijvoorbeeld het Pedagogisch Practicum, waarin groepjes studenten onder begeleiding gedurende het hele eerste jaar werken aan een vraag die is ingebracht door een praktijkpartner. Tijdens de eerste periode maken studenten en de praktijkpartner kennis met elkaar, en bespreken en verfijnen ze samen de vraag. Vervolgens verkennen de studenten wie de stakeholders zijn, kijken ze wat er in de media en wetenschappelijk literatuur over het probleem te vinden is, en zoeken ze naar potentiële aangrijpingspunten om het probleem aan te pakken. In de tweede periode selecteren studenten elk één van de aangrijpingspunten, waar ze literatuuronderzoek naar doen. In de derde periode brengen ze hun individuele bevindingen bij elkaar en bespreken hun ideeën voor een oplossingsrichting met de praktijkpartner. Samen wordt dan de definitieve koers bepaald voor het adviesrapport dat aan het einde van die periode met de praktijkpartner wordt gedeeld. In de vierde en laatste periode presenteren de studenten het advies aan de partner en reflecteren ze gezamenlijk op het proces.

Dit jaar begeleidde ik in het Pedagogisch Practicum drie groepen studenten die aan de slag gingen met een praktijkvraag van Youké, een grote organisatie voor jeugdzorg die al jaren met ons samenwerkt. Youké is geïnteresseerd in de vraag hoe ze ervaringskennis kunnen inzetten om beter te kunnen aansluiten bij de leefwereld van jongeren om zo hun zorg te verbeteren. Samen met de studenten hebben we dit idee verder ingekaderd, en na wat puzzelen kwamen we er op uit dat de studenten zich zouden richten op de inzet van zogenaamde peersupport-groepen. Een

¹⁰ <https://www.coursera.org/learn/child-development>

¹¹ Utrechtse Wetenschapsagenda, 'Één vraag kan de wereld veranderen'.
https://www.uu.nl/sites/default/files/UU_MAGAZINE_UWA_DEF.pdf

¹² <https://www.uu.nl/onderwijs/community-engaged-learning>

peersupportgroep is een groep waarin jongeren die allemaal met hun eigen problemen zitten elkaar onderlinge steun kunnen bieden vanuit gelijkwaardigheid en wederkerigheid. De groep wordt doorgaans geleid door een ervaringsdeskundige, die ook de eigen ervaringen kan delen. De studenten gaven Youké onderbouwde adviezen over de groeps grootte en samenstelling, ingrediënten voor het creëren van een veilig klimaat in de groepen, en over het belang om ouders goed te informeren en daarin de balans te zoeken tussen voldoende informeren over wat er gebeurt in de groep, zonder in te gaan op de inhoud van de gesprekken in verband met de vertrouwelijkheid.

Youké kan deze adviezen gebruiken bij het opzetten en verder ontwikkelen van het peersupport systeem en dit vormt dan weer het startpunt voor de praktijkvraag voor de volgende lichting studenten.

Een onderzoek naar de opbrengsten van het Pedagogisch Practicum liet zien dat de samenwerking met de maatschappelijk partner meerwaarde heeft voor studenten. Studenten voelden zich meer uitgedaagd, beter in staat onderzoek naar de praktijk te vertalen, beter voorbereid op het werk als professional en ervoeren meer intrinsieke motivatie.

En dat is maar één voorbeeld. Binnen de universiteit wordt op steeds meer manieren interactie met maatschappelijke partners in het onderwijs ingebouwd. Vaak is dit CEL onderwijs disciplinair, maar er zijn ook steeds meer cursussen waarin studenten vanuit verschillende opleidingen interdisciplinair samenwerken met externe partners. Bijvoorbeeld de cursus Actie Leren en Impact, waarin studenten samen met bewoners in de Utrechtse wijken aan de slag gaan met kwesties die voor hen van belang zijn.

Er zijn ook initiatieven waarin er wordt gestreefd naar samenwerking met studenten van het HBO en MBO. Met een subsidie vanuit de City Deal Kennismaken zetten de Hogeschool Utrecht, het ROC-midden Nederland, de gemeente Utrecht en de Universiteit Utrecht op dit moment een structurele samenwerking op, om vanuit het onderwijs in en met de stad samen vraagstukken aan te pakken. We noemen dit de innovatiehub Gezond Stedelijk Leven¹³.

Hierbinnen ontwikkelen we op verschillende plekken stadslabs, van waaruit MBO, HBO en universiteit studenten samen met de gemeente en bewoners en sociale partners uit de wijk lokale vraagstukken oppakken. Uitgangspunt is daarbij dat er door de studenten niet per se iets “nieuws” wordt opgepakt, maar dat er juist wordt aangesloten op waar behoefte aan is en wat er al gebeurt in de wijk. Op basis daarvan wordt een “opgave” gedefinieerd waaraan studenten vervolgens met lokale partners en elkaar gaan werken.

We zijn dit jaar gestart in de wijk Overvecht vanuit het nieuw geopende ontmoetingscentrum NOA en vanuit gezondheidscentrum Amazonedreef. Vanuit de Universiteit Utrecht hebben studenten geholpen bij de opening van het ontmoetingscentrum en het organiseren bijeenkomsten om bewoners te stimuleren kennis te maken met het ontmoetingscentrum. Studenten van de master Social Change Approaches ontwierpen een praatplaat om dialoog en co-creatie te bevorderen tussen verschillende partners en studenten die bij NOA willen samenwerken. Studenten Sociale Geografie en Planologie ontwikkelden een interactieve sociale kaart van de wijk, zodat professionals en bewoners een overzicht hebben van de vele activiteiten die plaatsvinden in de wijk: wat, waar, wanneer, en wat voor kosten eraan verbonden zijn. Dit zijn waardevolle bijdragen, die daadwerkelijk ingaan op de vragen en behoeften vanuit de wijk.

¹³ <https://www.sia-projecten.nl/project/innovatiehub-gezond-stedelijk-leven>

De volgende stap is om volgend jaar het onderwijs vanuit de verschillende instellingen echt aan elkaar te gaan verbinden. Ondertussen zijn we bezig om het project uit te breiden en verkennen we mogelijkheden om stadslabs op te zetten in Leidsche Rijn en Kanaleneiland.

De vlucht die CEL aan het nemen is bij de Universiteit Utrecht is mede het gevolg van het universiteitsbrede Community Engaged Learning programma dat is opgezet om de ontwikkeling van CEL te stimuleren. Sinds 2023 heeft iedere faculteit een CEL ambassadeur die samen met de decaan voor Community Engaged Learning de programmaraad vormen. Vanuit Sociale Wetenschappen heb ik het voorrecht de ambassadeur te zijn.

Vanuit deze programmaraad zijn we de afgelopen jaren hard bezig geweest om het CEL onderwijs te faciliteren. Daarbij kunt u denken aan het verstrekken van subsidies aan docenten om CEL onderdelen in hun onderwijs te implementeren of nieuw CEL onderwijs te ontwikkelen, het aanbieden van trainingen voor docenten over hoe je CEL kunt inzetten in je onderwijs, en kennisdeling over vragen als: wat verstaan we onder CEL en wie kunnen maatschappelijke partners zijn?

Om de vraag 'Wat verstaan we onder CEL' te beantwoorden, hebben we een definitie opgesteld die de minimale kenmerken beschrijft die een activiteit CEL maken. Deze definitie geeft richting en tegelijkertijd ook ruimte aan docenten om activiteiten steeds verder te verdiepen. Die kenmerken zijn:

- Er is ten minste één externe partner betrokken
- Er is directe interactie tussen die partner of partners en zowel studenten als docenten
- Er wordt gefocust op een maatschappelijk vraagstuk, met aandacht voor de systemische aspecten van dat vraagstuk
- Studenten reflecteren op hun ervaringen, de resultaten, én het proces, omdat het proces van de samenwerking minstens zo belangrijk is als het geleverde product.

Daarnaast streven we naar wederkerige samenwerking en een gelijkwaardige relatie waarin kennis en ervaringen van alle betrokkenen als even waardevol worden gezien. Het doel is langdurige relaties op te bouwen zodat vertrouwen kan groeien en de samenwerking over tijd verdiept kan worden.

In deze beschrijving komen veel van de pedagogische aspecten die ik eerder noemde terug.

We werken ook hard aan de verankering van CEL in onze onderwijsprogramma's. Daarom formuleerden we de doelstelling dat maatschappelijke betrokkenheid van studenten eind 2025 is geborgd in de eindtermen van elke bachelor en masteropleiding. Het College van Bestuur heeft deze doelstelling ondertussen vastgesteld en het moge duidelijk zijn dat wij CEL hard promoten als uitstekend middel om aan deze eindtermen invulling te geven.

Als ik het zo opsom lijken we op een mooi moment te zijn waarin veel samenkomt.

En dat is een goed moment om de vraag te stellen of we zijn waar we moeten zijn. Welke uitdagingen zijn er en welke rol kan mijn leerstoel Community Engagement in Higher Education hierin spelen? Daarover gaat het derde deel van mijn oratie.

Tijd voor betrokkenheid

Het is tijd voor betrokkenheid. Maar is er straks nog wel tijd voor betrokkenheid, nu duidelijk wordt dat het nieuwe kabinet van plan is bijna een miljard te gaan bezuinigen op het hoger onderwijs?

Volgens de hoger-onderwijswoordvoerder van de PVV zal door deze bezuiniging “de zon weer gaan schijnen boven het onderwijslandschap”¹⁴. Ik zie toch ook wel wat wolkjes aan de lucht.

In de eerste plaats vanwege wat volgens sommigen *de intentie* achter de bezuiniging is en in de tweede plaats vanwege de *enorme omvang* van de bezuinigingen.

De eerste onderstreept volgens mij het enorme belang om *juist* nu te blijven investeren in maatschappelijk betrokken onderwijs. De tweede vraagt om het zoeken naar creatieve manieren waarop we dit kunnen doen. En daar ligt volgens mij een belangrijke taak voor mijn leerstoel.

Laat ik beginnen met de intentie achter de bezuinigingen. In een recent artikel in ScienceGuide¹⁴ las ik enkele uitspraken van de hoger-onderwijswoordvoerder van de PVV tijdens het verantwoordingsdebat twee weken geleden. Hij zei:

“Er zal zo’n 970 miljoen euro worden gekort op het hoger onderwijs. Alleen zo biedt het de onderwijsinstellingen een mogelijkheid om hun prioriteiten te heroverwegen.”

Het gaat dus niet alleen om een bezuiniging omdat men vindt dat het geld elders harder nodig is. Nee, kennelijk is de bezuiniging ook bedoeld om onnodige of onwenselijk geachte onderwerpen uit te bannen. En om wat voor onderwerpen het dan gaat werd duidelijk toen hij de vraag stelde:

“Hoe maken curricula over kritische rassentheorieën, dekolonisatie, feminisme en global justice onze studenten tot betere analytische denkers?”

Misschien dat deze vraag retorisch bedoeld was, maar ik denk dat veel van u deze vraag uitstekend zouden kunnen beantwoorden. Mijn antwoord zou zijn: Doordat deze onderwerpen zich bij uitstek lenen voor het leren analyseren van complexe maatschappelijke vraagstukken, vanwege hun verwevenheid met hoe onze maatschappij in elkaar zit. En het behandelen van deze onderwerpen helpt onze studenten zich te ontwikkelen tot *kritisch* analytische denkers. Wij leiden onze studenten juist op om de maatschappelijke status quo kritisch te analyseren om systematische kansenongelijkheid bloot te leggen en tegen te gaan.

Tegelijkertijd laat de polarisatie over thema’s rond gelijkheid, sociale rechtvaardigheid, en andere thema’s zoals de klimaatcrisis bijvoorbeeld, het belang zien van maatschappelijk betrokken onderwijs en onderzoek waarin met mensen uit *alle* delen van de samenleving wordt samengewerkt. Juist ook met groepen in de maatschappij die kritisch zijn op eerdergenoemde onderwerpen. Hebben we het eigenlijk wel over hetzelfde? Wat is ieders perspectief? Delen we een vraagstuk, een mening, een probleem? Hoe kunnen we dit gezamenlijk oppakken? Het sluit naadloos aan bij de pedagogische perspectieven van Dewey, Freire en de Winter uit het eerste deel van mijn verhaal. Tegelijkertijd maak ik mij geen illusies. CEL zal op zichzelf echt niet de polarisatie rond thema’s die ik noemde gaan oplossen. Maar ik ben er wel van overtuigd dat het een bijdrage kan leveren aan het verminderen ervan.

Om die bijdrage te kunnen leveren, moeten wij kritisch reflecteren op wat voor vormen van CEL wij in ons onderwijs hebben. Zoals ik eerder zei, hanteren wij een brede definitie van CEL. De mate van interactie en gelijkwaardige uitwisseling van perspectieven kan enorm variëren. Aan de ene kant van

¹⁴ <https://www.scienceguide.nl/2024/06/pvv-voorspelt-einde-aan-activisme-en-woke-in-hoger-onderwijs/>

het spectrum kun je denken aan een college waarin een ervaringsdeskundige iets vertelt over het eigen perspectief en vragen beantwoord, of een maatschappelijk partner die als opdrachtgever een vraag neerlegt bij studenten en na een tijdje een eindproduct terugkrijgt. Helemaal aan de andere kant van het spectrum kun je denken aan meerdere co-creatie sessies tussen maatschappelijke partners, burgers, studenten en docenten, die samenwerken aan een gezamenlijke oplossing of een product. Doorgaans is voor een docent een college gemakkelijker te organiseren en in te passen dan co-creatiesessies. Maar dat moet ons er vooral niet van weerhouden ook te blijven zoeken naar activiteiten die meer richting de co-creatie kant van het spectrum gaan, omdat juist in het samen *doen* en de intensieve uitwisseling van kennis en perspectieven het volle potentieel van CEL kan worden benut. Vanuit de leerstoel en vanuit de programmaraad wil ik bijdragen aan het delen van kennis, inspiratie en voorbeelden van hoe docenten dat dan zouden kunnen doen. Zoals bijvoorbeeld de cursus I am Utrecht, van collega's Danielle van Vlaanderen en Anna Ben Shalom waarin studenten in co-creatie met wijkbewoners aan de slag gaan met een vraagstuk. Een ander mooi voorbeeld is het UniCity project van collega Sanne Akkerman, waarin studenten en stadsbewoners samen kijken en onderzoeken wat er leeft en speelt in hun stad. Laten we uitzoeken welke elementen we uit deze voorbeelden mee kunnen nemen en inzetten in andere cursussen.

Een andere manier om het delen van verschillende perspectieven te bevorderen is door het creëren van interdisciplinaire samenwerkingen met studenten uit het HBO en MBO. Binnen het pedagogisch practicum experimenteren we bijvoorbeeld met samenwerking tussen studenten van de HU, onze pedagogiek studenten, en de praktijkpartner. Waar onze studenten het moeilijk vinden om de vertaalslag te maken van wetenschappelijke kennis naar praktische handelingsadviezen, vinden de HU studenten het soms lastig om hun handelen in de praktijk te onderbouwen met wetenschappelijke kennis. Hierin kunnen ze elkaar dan ook perfect aanvullen. Een ander voorbeeld zijn de stadslabs waar ik u eerder over vertelde, waarbinnen studenten en docenten van verschillende opleidingen en instellingen met buurtbewoners, lokale partners en de gemeente samenwerken aan vraagstukken die in de buurt van belang zijn. Deze bieden de kans op uitwisseling van perspectieven tussen mensen uit allerlei delen van de samenleving. Vanuit mijn leerstoel blijf ik nauw betrokken bij de doorontwikkeling en inbedding van deze infrastructuur, en het betrekken van collega's binnen de UU.

In het voorgaande heb ik u hopelijk kunnen overtuigen van het belang van onderwijs dat gericht is op samenwerking en uitwisselen van kennis en perspectieven met maatschappelijke partners. En ik ben blij dat de universiteit zich zo duidelijk heeft gecommitteerd aan de structurele inbedding van CEL in het onderwijs.

Tegelijkertijd zie ik ook de enorme financiële uitdaging die ons te wachten staat de komende periode. Zelden is er harder bezuinigd op het hoger onderwijs en dat betekent dat er scherpe keuzes gemaakt moeten worden. Het gevaar wat daardoor op de loer ligt is dat wat er uiteindelijk in de programma's terecht komt, omwille van de efficiëntie, varianten van CEL zijn waarin de dialoog en het elkaar leren kennen en verstaan zijn geminimaliseerd. Ik doe hier graag een oproep aan de vice-decanen onderwijs, onderwijsdirecteuren en docenten om het niet zo ver te laten komen. Vanuit mijn leerstoel draag ik hier graag aan bij. Ik zie verschillende mogelijkheden. Ten eerste door ons te richten op meer samenwerking over opleidingen heen, ten tweede door meer samenwerkingsstructuren met andere instellingen en instanties op te zetten, ten derde door binnen de universiteit verschillende innovatieprogramma's met overlappende doelstellingen te integreren, en tot slot door te onderzoeken hoe we de opzet van maatschappelijk betrokken onderwijs kunnen optimaliseren. Op ieder ga ik kort in.

In plaats van CEL onderwijs vooral binnen programma's te organiseren, lenen de doelstellingen zich volgens mij uitstekend voor samenwerking over programma's heen. De disciplinaire inbreng door studenten vanuit verschillende opleidingen vergroot de diversiteit aan perspectieven en een gezamenlijke coördinatie en relatiemanagement levert precies op een van de meer tijdsintensieve aspecten van dit onderwijs een besparing op. De omvang van de bezuinigingen vragen hoe dan ook om flinke aanpassingen, dus dit is misschien wel *het* moment om echt anders naar de organisatie van dit onderwijs te kijken. Er zijn al CEL keuzecursussen die door studenten van verschillende opleidingen gevolgd worden, die hiervoor als voorbeeld kunnen dienen.

Ook het opzetten van samenwerkingsstructuren met andere instellingen en instanties kan leiden tot meer efficiëntie. Bijvoorbeeld de stadslabs die we binnen de innovatiehub Gezond Stedelijk Leven aan het ontwikkelen zijn bieden de mogelijkheid voor een hele reeks cursussen van verschillende opleidingen om bij aan te sluiten. Het integreren van het onderwijs in stadslabs zal een investering vergen, maar de samenwerkingen zijn duurzaam waardoor contacten zich verdiepen en er voortgebouwd kan worden op eerdere kennis en ervaringen. Dit zou moeten leiden tot efficiëntere en meer betekenisvolle samenwerkingen.

Een andere efficiëntieslag is te maken door de krachten van verschillende onderwijsinnovatieprogramma's met overlappende doelstellingen binnen de universiteit te bundelen. Ik zie duidelijke overlappen tussen het CEL programma en bijvoorbeeld de programma's voor Interdisciplinair Onderwijs en Onderwijs voor Professionals. Het zijn nu allemaal programma's met een aparte ondersteuningsstructuur, een eigen werkwijze en eigen specifieke vragen van het onderwijs. Zeker omdat zulke programma's tijdelijk zijn loont het om te kijken waar we de krachten kunnen bundelen. Het zijn allemaal programma's waarin de waarde van het samenwerken en leren over de eigen grenzen heen centraal staat: de grenzen van de eigen discipline, de grenzen tussen de universiteit en maatschappij, de grenzen tussen professies. Dat wordt ook wel boundary crossing genoemd. Naar voorbeeld van de Universiteit van Wageningen¹⁵ zou boundary crossing een mooie paraplu kunnen zijn om de krachten onder te bundelen. Bovendien heeft boundary crossing een stevig theoretisch en empirisch fundament waarvoor de basis mede gelegd is door onze collega Sanne Akkerman¹⁶. Dit biedt niet alleen gemeenschappelijke taal die samenwerking kan bevorderen, maar biedt mogelijk aanknopingspunten om samen te werken op het gebied van onderzoek.

En er is onderzoek nodig naar ons CEL onderwijs. Wat levert het op voor studenten, maatschappelijk partners, stakeholders, en docenten? Komt die opbrengst overeen met onze doelstellingen? Welke factoren zijn van invloed op wat en hoe verschillende partijen leren in de samenwerking? Wat zijn noodzakelijke ingrediënten voor leren en wat draagt er eigenlijk niet of nauwelijks aan bij? Antwoorden op dit soort vragen kunnen helpen om het proces voor alle betrokkenen doeltreffender en efficiënter te maken. Op dit moment zijn we bezig met een uitgebreid onderzoek naar de leeropbrengsten van het Pedagogisch practicum voor studenten, begeleiders en maatschappelijk partners, en proberen we te achterhalen welke elementen in het onderwijs meer en minder bijdragen aan het leren. Binnenkort start ook een onderzoek naar de samenwerking in de stadslabs. We gaan kijken naar de effecten op het leren van studenten en de effecten in de wijk bij maatschappelijk partners en inwoners. Daarnaast hebben we samen met collega's van de Hogeschool Utrecht onlangs een subsidieaanvraag ingediend om verschillende leeromgevingen, waarin studenten van diverse opleidingen en instellingen met maatschappelijk partners

¹⁵ <https://www.wur.nl/en/education-programmes/boundary-crossing.htm>

¹⁶ Akkerman, S., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. *Review of Educational Research*, 81(2), 132–169. <https://doi.org/10.3102/0034654311404435>

samenwerken, met elkaar te vergelijken. We hopen hiermee beter zicht te krijgen op wat voor opbrengsten verschillende vormen van samenwerken met zich meebrengen.

Er staat mij dus genoeg te doen. Of eigenlijk, er staat *ons* genoeg te doen, want als iets uit dit verhaal duidelijk moet zijn geworden, is dat we het samen moeten doen.

En dan is het tijd voor dankbaarheid.

Dankwoord

Wellicht bent u bekend met het Afrikaanse gezegde “it takes a village to raise a child”. Nou er waren meerdere steden voor nodig om mij te krijgen waar ik nu ben. Den Haag, Maastricht, Groningen, Rotterdam en nu Utrecht. Er zijn heel veel mensen die er bewust en onbewust aan hebben bijgedragen dat ik hier nu sta. Ik ben dan ook heel veel mensen dankbaar. Ik noem er graag een aantal expliciet.

Ik wil het college van bestuur bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen en Marcel van Aken die in zijn rol als decaan het proces richting deze benoeming in gang heeft gezet. Maar ook onze huidige decaan Leoniek Wijngaards-de Meij. Dank je wel voor al jouw steun en het geloof in het belang van deze leerstoel.

Ik wil ook graag het faculteitsbestuur en alle onderwijsdirecteuren bedanken voor de fijne samenwerking. Jullie zijn inspirerende collega’s waar ik bij ieder overleg weer van leer.

Ook heel erg veel dank aan al mijn OPP collega’s. Hoewel ik de afgelopen jaren veel taken buiten de afdeling heb gehad, blijft OPP een warme thuisbasis. In het bijzonder bedank ik jou Maja dat jij mij bijna 10 jaar geleden een kans hebt gegeven bij pedagogiek en dat je me altijd de steun en ruimte hebt gegeven om mij te kunnen ontwikkelen tot waar ik nu sta.

De overstap van klinische psychologie naar pedagogiek is een enorme verrijking geweest. Ik heb van alle collega’s hier ontzettend veel bijgeleerd. Het is een prachtige les in de waarde van het open blijven verkennen van nieuwe perspectieven.

Ik noem hier ook graag een aantal Pedagogiek collega’s waar ik de afgelopen tijd veel en fijn mee heb samengewerkt. Op het gebied van onderzoek Marjolein, Marissa, Joyce, en Rogier. En in het management: Bart, Bernadette, Kirsten, Alissa, Marre, Maria, Inge, Jessica, Susan en Anneloes.

Ook heel veel dank aan mijn geweldige collega’s in de CEL programmaraad: James, Kim, Roos, Anneke, Christianne, Gerda, Irina, Lorena, Markha, Rebecca en Roos. Het is een voorrecht met jullie samen te bouwen aan dit belangrijke programma. De discussies met jullie over wat CEL is of zou moeten zijn vind ik heel inspirerend.

En net zo’n voorrecht is het om samen met Tamara, Lizet, Esther, Paul en Erik vanuit het netwerkteam de innovatiehub Gezond Stedelijk Leven te ontwikkelen. En Anne, Jantien en Irina wat fijn dat jullie met jullie enthousiasme en expertise vanuit de UU hierbij zijn aangesloten.

En dan terug in de tijd. Peter, als mijn promotor heb jij de basis voor mijn weg in de wetenschap gelegd, ik heb echt enorm veel van je geleerd. Bedankt dat ik met je mee mocht op het avontuur in Groningen toen jij daar hoogleraar werd. Ik vind het heel fijn en bijzonder dat jij en Hermien hier vandaag bij zijn.

Als pedagoog weet ik hoe belangrijk de basis is. Papa en mama, dank voor jullie liefde, levenslessen, steun en vertrouwen. Esther en Sander, lieve zus en broer, we zien elkaar misschien niet al te vaak, maar ik weet dat jullie er altijd voor me zijn en daar ben ik heel dankbaar voor.

Mijn lieve dochters Eefke en Mirthe wat ben ik trots op jullie. Ik vind het echt fantastisch hoe jullie je ontwikkelen en mij nu kunnen helpen nadenken over hoe ik dit verhaal minder onmeunig SAHAAAI kan vertellen. Ondanks dat ik toch maar niet ben begonnen als Theo en Thea ben ik er hopelijk toch enigszins in geslaagd jullie aandacht vast te houden.

Fenne, liefste lief. Bedankt voor jouw hulp bij het aanscherpen van dit verhaal. Maar veel meer nog bedankt jouw liefde, vriendschap en steun. You, you, you.

Ik heb gezegd.